

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

УДК: 378:159.057.87

Д. Р. ЩЕПОВА

РОЛЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ В УТВЕРДЖЕННІ ЖИТТЄВИХ ПРІОРИТЕТІВ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Акцентовано увагу на ціннісних орієнтаціях, які є духовним ядром кожної особистості і сприяють внутрішній злагодженості та самовпевненості. Аргументовано, що формування позитивних ціннісних орієнтацій в студентському віці є важливою запорукою розвитку гармонійної особистості молодшої людини. Виявлено залежність між різними об'єктами, які потрапляють у сферу ціннісної орієнтації молоді, що дозволяє окреслити деякі загальні тенденції процесу їх формування. Встановлено вплив факторів, які визначають їх поведінку. Розглянуто співвідношення пріоритетів особистості з ціннісними орієнтаціями та їх зв'язок з діяльністю.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, розвиток, студент, особистість, духовність.

Д. Р. ЩЕПОВА

РОЛЬ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ В УТВЕРЖДЕНИИ ЖИЗНЕННЫХ ПРИОРИТЕТОВ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Акцентируется внимание на ценностных ориентациях, которые являются духовным ядром каждой личности и способствуют установлению внутреннего благополучия и самоуверенности. Представлена аргументация того, что формирование позитивных ценностных ориентаций в студенческом возрасте является основой развития гармоничной личности. Раскрыта зависимость между разными объектами, которые попадают в сферу ценностных ориентаций молодежи, что позволяет определить некоторые общие тенденции процесса их формирования. Установлено влияние факторов, которые определяют поведение молодежи. Рассмотрено соотношение приоритетов личности с ценностными ориентациями и их связь с деятельностью.

Ключевые слова: ценностные ориентации, развитие, студент, личность, духовность.

D. R. SHEPOVA

ROLE OF VALUE ORIENTATIONS IN FORMATION OF STUDENT'S LIFE PRIORITY

The author touches upon the problem of value orientations as the main point in inner world of every person. They also promote for establishment of inner prosperity and self-assurance. The author underlines that forming of positive value orientations in students' age is basis for development of harmonious personality of young people. She analyses dependence between different objects, which get to the sphere of valuable youth orientation, let's to note some general tendencies of the process of their formation. Establishing the influence of factors which define their behaviour. Considering the correlation of personal priorities with valuable orientations, their connexion with activity can be traced.

Key words: value orientations, development, student, personality, cultural wealth.

Проблеми, пов'язані з людськими цінностями, належать до найважливіших у кожній із наук, в центрі яких перебувають людина і суспільство, оскільки цінності є інтегративним стрижнем як для окремого взятого індивіда, так і для малої або великої соціальної групи, культури, нації і людства загалом. Зруйнування ціннісної основи обов'язково призводить до кризи, вихід з якої можливий тільки шляхом набуття нових цінностей.

Метою статті є визначення ролі ціннісних орієнтацій в утвердженні життєвих пріоритетів студентської молоді.

У соціально-філософській, педагогічній та психологічній літературі проблема ціннісних орієнтацій особистості розглядається в дослідженнях, Г. О. Балла, М. Й. Боришевського, В. О. Василенко, Є. І. Головахи, Г. Я. Головних, Г. С. Костюка, С. Д. Максименка, А. О. Ручки, В. В. Сусленко, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла та ін. Вивченню особливостей формування ціннісних орієнтацій у юнацькому віці присвячені праці Е. О. Васиної, Н. О. Волкової, І. В. Дубровіної, Д. Й. Фельдштейна та інших вчених. Багато дослідників (М. І. Алексєєва, Б. Г. Ананьєв, Н. І. Іванцев, Н. О. Коваль, Н. М. Мачурова, В. І. Слободчиков та ін.) відзначають важливість вузівського етапу становлення особистості, сенситивність цього періоду для духовного розвитку особистості, її ціннісних орієнтацій, настановлень тощо.

У дослідженнях встановлено, що ціннісні орієнтації, виражаючи характер ставлення людини до різних аспектів матеріального і духовного світу, посідають істотне місце у структурі особистості, відображають рівень її розвитку, здійснюють регуляцію діяльності та поведінки. Разом з тим у психологічній та педагогічній літературі досі немає достатніх даних про змістовні і структурно-динамічні характеристики системи ціннісних орієнтацій студентів різних спеціальностей, про взаємозв'язок ціннісних орієнтацій з іншими особистісними якостями студентів. Це ускладнює отримання цілісного уявлення про особистість і духовний потенціал майбутніх фахівців. Недостатньо даних також про те, як впливає навчально-виховний процес вузу на особистісне зростання студентів, на формування професійно-значущої ієрархії їх ціннісних орієнтацій.

Одним із наслідків краху тоталітарної ідеології є ціннісна криза, поглиблена тим фактором, що місце втрачених цінностей залишилось незаповненим новими ціннісними орієнтаціями, які хоч якоюсь мірою співвідносні з попередніми. Такі умови стали сприятливим ґрунтом для багатьох соціальних проблем, що сьогодні постають перед суспільством: криза моралі і правосвідомості, соціальна нестабільність, політична дезорієнтація і демократизація суспільства, зниження цінності людського життя і багато іншого. Тривалий час панував погляд, згідно з яким особистість розглядалась як пасивний об'єкт навчально-виховного процесу. Але практика стверджує, що сучасне життя вимагає необхідності зміщення акцентів з процесу виховання на процес самовиховання, тобто на зміну самого себе. Саме в цей час у свідомості молоді людини відбуваються зміни і вона з об'єкта перетворюється на суб'єкт самовиховання. Тому на сучасному етапі реформування життя суспільства висунуто високі вимоги до системи освіти, існує нагальна потреба не тільки ретельної фахової підготовки студентської молоді, а й розширення світогляду, сучасного професійного мислення, високої освіченості, індивідуального усвідомлення значення загальнолюдських цінностей.

У процесі отримання вищої освіти сучасний майбутній фахівець знайомиться з тим, що принцип пріоритету загальнолюдських цінностей закладено в стратегію і тактику реформування системи освіти. Нова ієрархія цінностей, у якій загальнолюдське стоїть на першому місці, – це методологічна ідея, закладена в національні закони, концепції, програми в сфері виховання й освіти. Це, зокрема, впливає з Конституції України, де підтверджено пріоритетність загальнолюдських цінностей. Постановка проблеми загальнолюдських цінностей виникає як відповідь на виклик часу. Тому гуманітарний бік освіти є однією зі складових процесу виховання індивідуальних якостей фахівця. Гуманізація є складовою сфери формування майбутнього професіонала, забезпечуючи розвиток особистості [1].

Оскільки нині, як і раніше, на молоде покоління покладаються надії, пов'язані з подальшою долею України, доцільно зосередити увагу владним структурам на реалізації молодіжної державної політики. Серцевиною такої багатофункціональної політики повинно стати формування у молоді всіх національностей високих гуманістичних і патріотичних почуттів. Однак треба прийняти до уваги, що разом із соціальними цінностями особливої уваги заслуговують особистісні цінності. Вони, як і соціальні, існують у вигляді ідеалів, взірця

досконалості й остаточно орієнтують індивідуальну діяльність кожного конкретного суб'єкта. Особистісно цінність може бути визначена як ставлення до предметів і явищ дійсності, що спрямовує людину до істинного блага, розкриває перед нею можливості життя, сповненого щастя. Залежність між різними об'єктами, які входять у сферу ціннісної орієнтації молоді, дає змогу визначити деякі загальні тенденції процесу їх формування, встановити вплив факторів, які визначають їхню поведінку. Ті чи інші ціннісні орієнтації особистості зумовлені тим, що пріоритети студентської молоді як суб'єкта суспільної поведінки в багатогранній соціальній діяльності є складовою ставлення студентства до різноманітних видів діяльності, а також до самої себе, установок і спонукань, якими вона керується, цінностей, на які спрямована її діяльність.

Як основний показник аналізу вивчення кількісних і якісних характеристик ролі ціннісних орієнтацій в утвердженні життєвих пріоритетів визначимо насамперед понятійний апарат. Особливу увагу треба звернути на поняття «життєвий пріоритет», що розглядається як вираження системи домінуючих ціннісних орієнтацій. Це визначає спрямованість її діяльності. Розглядаючи співвідношення пріоритетів особистості з ціннісними орієнтаціями, просліджується їхній зв'язок з діяльністю, що має суттєве значення в справі діагностики формування активних життєвих пріоритетів. Коли мова йде про цілеспрямовану діяльність особистості, вона завжди буде орієнтована стосовно цінностей, тому в системі цінностей виражається ставлення людини, суспільства до світу. Ціннісна свідомість творить власний світ, світ емоційних переживань, ціннісних образів. У ціннісній формі людина не об'єктивує, а суб'єктивує зовнішню дійсність, привласнюючи її, надаючи «людського» значення, стверджуючи тотожність з собою. Світ цінностей – це світ практичної діяльності [2 с. 19–23]. Наше емоційне становище до явищ зовнішнього буття, їх оцінка здійснюється в практичному житті.

У зміст категорії «цінності» закладені об'єктивні і суб'єктивні моменти. За своєю суттю цінності є об'єктивними, оскільки визначені певними якостями незалежної від особистості об'єктивної природи і соціально-економічними умовами суспільного розвитку. Відношення ж будь-яких явищ до цінностей означає вказівку на їхнє значення для людини, на необхідність оволодіння ними, на мету діяльності. Оцінене відношення завжди припускає наявність суб'єкта, який виражає своє ставлення до об'єкта. Тому цінності одночасно і суб'єктивні, оскільки одні і ті ж реальні явища і предмети дійсності, а також ідеали, до яких прагне людина, можуть бути ототоженні з багатьма ціннісними критеріями. Все залежить від того, котрим з них особистість надає перевагу. Суб'єктивність цінності, ймовірно, виражається в його ціннісних орієнтаціях, які не є окремими повтореннями, що існують відокремлено один від одного, створюють цілісну систему взаємодіючих елементів. Отже, ціннісні орієнтації – це системно пов'язані соціально значущі уявлення, реально детермінуючі вчинки та дії, які виявляють себе в практичній поведінці особистості з її якісною своєрідністю життєдіяльності, способом життя.

Методологічною основою аналізу впливу ціннісних орієнтацій на формування активних життєвих пріоритетів студентської молоді є розуміння єдності пізнавального і ціннісного відношень: природно-історичного, тобто об'єктивного стану, і реального перебігу процесу, а також ціннісного, тобто нормативного, певного перебігу процесу з точки зору значущості. Ціннісний аспект дає уявлення про напрямки життєдіяльності особистості, їх збіг чи розбіжності з основною тенденцією суспільного розвитку [3 с. 215]. Життєві пріоритети особистості розглядаються як система категорій: світогляд, мотиви, потреби, інтереси, переконання, установки, самореалізація. Дуже важливе місце тут належить створенню ідеалу, який сприяє усвідомленості особистістю своїх дій і вчинків.

Зміна ціннісних орієнтацій, ідеалу, до якого прагне молодь, є засобом для здійснення чогось зовні позитивного, протилежного їй. Це призвело до уявлення про цей ідеал та цінності на рівні буденної свідомості як про якусь надприродну силу, що наділена ірреальним існуванням. Зворотний бік цієї проблеми – зосередження суттєвих характеристик життєдіяльності молодого покоління на боці ідеалу, метафізично відірваного від дійсності, призводить до того, що розуміють реальність у викривленому вигляді. Молодь починає жити в ірреальному просторі, не орієнтуючись в дійсному часі, в розумінні якого у неї не виникає потреби: орієнтація на цінності перетворюється у фетиш, що сприймається метафізично і не сприяє суспільному розвитку. Подолання такого протиріччя між ідеалом, цінностями і дійсністю полягає не в протиставленні сфери даного і суцього, а в подоланні цього стану, адже

молодь не просто реагує на ту чи іншу ситуацію, а визначає її, одночасно «визначаючи» і себе в цій ситуації. Ціннісні орієнтації настільки усвідомлюються особистістю, наскільки світогляд адекватно відображає дійсність і на цьому обґрунтовує реальні, відповідні законам розвитку природи і суспільства, ідеали людини і шляхи їх досягнення.

Якщо вважати світоглядними лише ті цінності внутрішнього світу особистості, які є соціально значущими, то залишається ще невідомим, чи значать вони те ж саме для неї самої. Тому порівняння тієї чи іншої системи цінностей з іншими цінностями може відрізнити один світогляд від іншого як цінне і прогресивне. Ідейна стабільність ціннісних орієнтацій залежить від того, що забезпечує єдність мислення, переконання і дій. Узагальнена орієнтація світоглядної свідомості полягає в її претензії визначити позицію. Це означає, що в найважливіших життєвих питаннях кожен суб'єкт у змозі обґрунтувати особисті пріоритети як загальні вимоги, що визначають суть особистості. На основі світогляду ціннісні орієнтації фіксують перевагу певного виду діяльності, але відображення в ній можуть не знайти. Оскільки ціннісні орієнтації визнають поведінку і причини соціальної діяльності молоді, на перший план виступає не те, що необхідно, без неможливості існування (це вирішується на рівні потреб), не те, що вигідно з точки зору матеріальних умов життя (на рівні зацікавленень), а те, що відповідає уявленням про призначенням людини [4, с. 65]. Отже, ті норми і ідеали, які є результатом діяльності особистості, визнають розвиток її цінностей (ціннісні орієнтації). Тому, їх наявність становить основу для формування життєвих пріоритетів. У зв'язку з цим навіть спеціально зосереджені на особистості виховні та інші впливи можуть бути ефективними лише в тому разі, якщо вони опосередковані особистістю. Об'єктивно оцінюючи себе, молодь свідомо, враховуючи умови, що склалися, спрямовує розвиток і реалізацію своїх сутнісних сил, які визначають рівень активності її життєвих пріоритетів. Тому ціннісні орієнтації мають велике значення для розвитку особистості, оскільки засвоєний життєвий досвід, який пройшов крізь призму внутрішнього світу особистості, оцінюється, критично переробляється нею і переходить у дійсну позицію, умову самореалізації.

Як акумулятор індивідуального досвіду, механізми ціннісних орієнтацій надають діяльності і поведінці людини особистісного сенсу, що розкривається через спрямованість на задоволення найбільш фундаментальних потреб у праці, творчості тощо. Разом з тим прагнення особистості до реалізації цих потреб перебуває в єдності з потребою у реалізації своєї індивідуальності. Ці дві тенденції людської особистості взаємопов'язані і нерозривні. Якщо ж інтереси і потреби особистості недостатньо враховані, вона діє на примітивному рівні, щоб уникнути санкції. Отже, зацікавленість студентів процесами і результатами навчальної діяльності забезпечується не окремими фрагментами, заходами, а якісною організацією всіх компонентів навчально-виховного процесу у вузі: цільового, стимулюючого, мотиваційного, оцінно-результативного. А в педагогічній майстерності студент є суб'єктом формування суспільних відносин, а не лише як їх результат. У його поведінці за цих умов проявляється вольовий чинник: ініціативність пошуку, самостійність при здобутті знань, принциповість, вільне самовизначення індивіда в культурному просторі світоглядів. Тому спрямованість молоді на реалізацію потреб формує ціннісні орієнтації. Останні ж формують стиль життя особистості, який проявляється в її активності.

Цілком очевидно, що між системою цінностей і стратегією виховання існує взаємозалежність. Цінності визначають зміст виховання, а виховання прагне прищепити віру у прийняті цінності. Але в цьому симбіозі переважає система цінностей, оскільки вона йде від життя народу, цього історичного досвіду, політичної ситуації, віри, потреб і прагнень до самореалізації тощо. І, власне, в цьому значенні стосовно стратегії система цінностей є визначальною, життєдайною. Тому, на нашу думку, тільки аксіологічний підхід до вивчення життєвих пріоритетів студентства допомагає і конкретизувати змістовний бік освіти, визначити як першочергове завдання формування ціннісних відносин до моральних принципів і норм, що в кінцевому результаті сприяє становленню гуманного світогляду. Реалізація аксіологічного підходу передбачає таку постановку навчально-виховного процесу, при якому студенти вчаться поступати морально, оцінювати і акцентувати свої вчинки і вчинки інших.

Радикальні зміни, що відбуваються в державі, спричинені ними гуманістичні й демократичні зрушення в світогляді, ідеології, науці та культурі, потребують формування та впровадження нової концепції гуманітарної освіти, яка має стати основою підготовки

студентської молоді до самостійної, активної та творчої самодіяльності в нових соціальних та культурних умовах, важливим чинником формування особистості сучасного типу, свідомого громадянина України. Потреба у впровадженні такої концепції зумовлена насамперед необхідністю приведення гуманітарної освіти і виховання студентів у відповідність до тієї системи ціннісних орієнтацій та соціальних нормативів, які визначають поступ людської цивілізації протягом III тисячоліття. Вона формально не зорієнтована на знання як результат, її зміст і сила – у процесі пізнання, який відбувається у формі діалогу: викладача зі студентом, вчителя з учнем і нарешті через форму внутрішнього діалогу студента [5, с. 186]. За такого підходу істина не може бути єдиною, вона у кожного своя, кожен має право на своє бачення світу і його пізнання, на творчість власним шляхом. Гуманістична парадигма освіти передбачає розвиток різноманітних форм мислення.

Гуманізацію освіти в розумінні науково-педагогічного колективу означає створення умов для вирішення першочергових завдань: оволодіння культурною спадщиною гуманістичного спрямування; забезпечення системою інтегрованих знань про суспільство, які би, разом з набутими вміннями стали основою самопізнання, самоосвіти особистості, виявлення та розвитку її творчого потенціалу; адаптація особистості до навколишнього світу як результат засвоєння необхідних знань, так і формування навичок і вмінь спілкування з іншими людьми на гуманістичній основі, організації власної діяльності тощо. Сьогодні національна система виховання покликана відтворити в молодому поколінні генетичний код рідного народу, його мову, національний характер, своєрідність світосприйняття, національний спосіб мислення, самосвідомість, духовність. А для цього необхідно звернутися до суті ціннісних орієнтацій українського народу і традицій їх формування в історичному розвитку нації. Гуманізація освіти потребує особистісного висвітлення й сприйняття минулого на основі співвідношення суб'єктивних оцінок із загальнолюдськими цінностями, що має докорінно змінити мету викладання гуманітарних дисциплін у вузі. Таке ставлення відображає ціннісний підхід до об'єкта і відбивається в оцінних судженнях.

У процесі навчання у кожного студента формується система індивідуального ставлення до культурних надбань. Його неідентичність визначається не тільки соціальною належністю, а й різноманітним усвідомленням цих цінностей. Спрямованість свідомості й поведінки молодих людей на певні моральні та гуманістичні цілі й установки виявляється в ціннісних орієнтаціях їх світогляду, і як поняття «цінності» відбиває етичний бік відношення людини до світу. Але це не лише набуття знань, це й переживання, в яких концентрується впевненість людини в істинності поглядів, котрі вона поділяє. Тому загальний напрямок ціннісних орієнтацій, ядро його життєвої позиції становить переконання. Вони є основою духовного світу людини, формують суспільно-політичну позицію, критерії та оцінки своїх вчинків, бажань. Як наслідок, наявність переживання несумісна з пасивним спогляданням світу. Чим більша переконаність особистості, тим активніша її життєва позиція.

Ціннісні орієнтації настільки усвідомлюються особистістю, наскільки світогляд адекватно відображає дійсність і на цій підставі обґрунтовує реальні, відповідні закони розвитку природи і суспільства ідеалами людини та шляхи їх досягнення. Коли вважати світоглядними лише ті цінності внутрішнього світу особистості, які є соціально значущими, то залишається невідомим, означають вони те ж для неї самої. Тому порівняння тієї чи іншої системи цінностей з іншими дає змогу відрізнити один світогляд від іншого. Ідейна стабільність ціннісних орієнтацій визначається тим, наскільки певні погляди стали внутрішніми принципами її світогляду, що забезпечують єдність мислення, переконання та дій. Найзагальніша орієнтація світоглядної свідомості полягає в її здатності визначати позицію. Це означає, що в найважливіших життєво-сміслових питаннях кожен суб'єкту змозі обґрунтувати особисту позицію.

Отже, можна стверджувати, що особистісний підхід передбачає інтелектуальний і духовний розвиток студентів через сприйняття, усвідомлення і осмислення загальнолюдських цінностей, формування мотивацій, творчої діяльності й самореалізації особистості. Тому ставлення до вихованців, на нашу думку, повинно будуватися на сприйнятті їх як вільних особистостей, котрі розвиваючись будуть здатні робити самостійний вибір цінностей у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інформаційні системи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bdpu.org/scientific_published/pedagogics_1_net. – Загол. з екрану. – Мова укр.
2. Гончаренко С. Гуманізація освіти – запорука виховання творчої та духовно багаті особистості / С. Гончаренко // Дидактика професійної школи: зб. наук. праць: Вип. 3. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – С. 19–23.
3. Діалог культур і духовний розвиток людини: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К., 1995. – 237 с.
4. Кафарський В. Нація і держава: культура, ідеологія, духовність / В. Кафарський. – Івано-Франківськ, 1999. – 78 с.
5. Корженко В. Філософія виховання: зміни орієнтацій / В. Корженко. – К., 1998. – 304 с.